

MINNEN

Nu tänker jag berätta om min uppväxt på den dalsländska landsbygden under 1940-talet och in bit in på 1950-talet. Det kanske inte är så mycket av allmänt intresse som ”bra att veta” för ett barn eller barnbarn o s v som råkar bli släktforskare.

Det är en dag i maj 1941. Det är ett strålande försommarväder och dags att sätta potatisen. Jag står, iklädd blåa långbyxor med bröstlapp och hängslen, på baksidan av mormors boningshus på den lilla gården kallad Björkhem en dryg mil norr om Mellerud i Dalsland. Jag har ännu några månader kvar tills jag ska fylla 5.

Det pågår något mystiskt på grannens åker, som gränsar till mormors ställe. En äldre man kör en häst fram och tillbaka på åkern och två personer, en man och en kvinna, springer efter honom med var sin hink. Hela tiden bugar de sig och släpper ifrån sig något obestämt ner i jorden.

Ur en liten klunga människor, som står på den västra kortsidan av åkern, lösgör sig en man och kommer över till mig. Han berättar att det pågår potatissättning och att det är Johan på Aspelund, som är här med häst och plog. Det är Alfred och Milda, grannarna, som sätter potatisen. Själv, säger han, är han på semester från Norrland, Han har en kamera, som ser ut som en liten låda, och med den tar han en bild av mig. Jag ska några veckor senare få en kopia av bilden.

Dagen därpå kan jag på närmare håll följda potatissättningen. Då kommer Johan på Aspelund till mormors gård för att plöja för sättningen . Nu kan jag se att hästen är en riktig bjässe, en ardenner.

Han är snäll, säger Johan. Och stark.

Potatissättningen är mitt första minne av livet på mormors gård. Jag och min familj bodde där de första sju åren av mitt liv. Vi disponerade en liten lägenhet på andra våningen i bostadshuset. När lägenheten blev för trång för den snabbt växande familjen, lät min far bygga ett s.k. barnrikehus en knapp km längre söderut och några hundra meter norr om Snäcke sluss. När vi flyttade in i det nybyggda huset var vi fem syskon, Bengt, Gudrun, Rigmor, Maj-Britt och Nils-Erik, men vi skulle så småningom bli ytterligare tre, Anna-Lena, Karin och Eva.

Första halvan av 1940-talet dominerades av andra världskriget även om Sverige inte direkt var indraget i krigshandlingarna. Så gott som dagligen flög ett spaningsplan över oss och vid åtminstone ett tillfälle låg en militär trupp några hundra meter söder om mormors gård. När jag många år senare gjorde lumpen vid flygflottiljen i Karlsborg fick jag lära mig att spaningsplanet med all säkerhet var den s k Storken, ett flygplan, som kunde flyga väldigt långsamt och som hade mycket kort start- och landningssträcka. Planet kallades Storken på grund av sitt höga landningsställ.

Åren på mormors gård förflöt ganska lugnt. Det mest upprörande var att de vuxna inte fick riktigt kaffe utan något som kallades surrogat och att fjädern till resegrammofonen gick av då och då. Oftast hände det under dansen i mormors kök och då fick jag eller någon av de vuxna sitta och dra skivan runt, runt med pekfingern.

Redan i unga år lärde jag mig att hitta vägen till Snäckes affär, som låg vid infarten till slussbassängen och var ortens medelpunkt. Här kunde man handla livets nödtröst, om man hade gällande ransoneringskort vill säga. Nästan allt var på kort, det fick jag lära mig när jag som 4-5-åring sprang små ärenden till affären åt mina föräldrar. Några år senare arbetade jag i två sommarlov åt handelsman Ottosson i den nybyggda affären några tiotal meter från den gamla. Ransoneringskortens betydelse under krigsåren fick jag också erfara när jag började skolan i Salebol och under den drygt fem km långa skolvägen kom till affären i St Kilane. Då fick jag gå in i affärens kontor, buga artigt för kristidsnämndens ordförande, som satt där vissa dagar, och anhålla om nya ransoneringskort till familjen.

Affärerna i både Snäcke och St Kilane var postställen och hanterade den post, som Oskar kom med i sin förkrigsmodell av Volvo. På registreringsskylten stod det P383. Naturligtvis tog butikerna emot försändelser för vidare befordran med posten. Att jag kommer ihåg registreringsskyltens nummer beror på att när Oskar bytte till en modernare bil köptes den gamla Volvon av mina morbröder.

Av alla mina turer till affären i Snäcke kommer jag särskilt ihåg en. Det var när jag skulle lämna ett brev för att sändas med posten. Nu var det inte vilket brev som helst utan min mor klagade för mig att det skulle rekommenderas. Hela vägen till affären upprepade jag för mig själv ordet rekommenderas, men lika fullt hade jag glömt vad som skulle göras med brevet när jag överlämnade det till handelsmannen/postkassören. Han fick föreslå olika saker, som man kunde göra med ett brev, innan jag nappade på ett av förslagen.

En gång fick jag följa med min far till fabriken i Snäcke för att fylla på vedpannorna. Det var juldagar och allt arbete i fabriken låg nere, men vedpannorna måste ha tillsyn och far hade åtagit sig det. När det var avlöningsdags för årets sista vecka hade Felix haft godheten att även sända mig ett brunt avlöningskuvert med innehållet specificerat på en löneremsa. Jag tror att jag fick nio ören och blev mäktigt stolt. Min första avlöning.

När det närmade sig att jag som sjuåring skulle börja skola tog min far kontakt med skolstyrelsen och efterhörde om jag skulle kunna få gå i grannsocknen Skålleruds skola, som hade både skolskjuts och skolmat. Det blev nobben grund av att Skållerud ville ha betalt av Ånimskog för min skolgång. Att gå i Salebols skola drygt fem km enkel väg var ju nästan gratis för Ånimskogs kommun! Och betalade man till grannkommunen för en kom det snart flera och ville hänga på, lät det från skolstyrelsen Södra delen av kommunens sydvästra sida svämmade ju över av ungar så det går inte. Avslag!

Signifikativt för hur hårt Ånimskogs kommun höll i penningpungen var, att när skolskjutsen infördes på 1950-talet, fick barnen i den sydvästra delen av socknen gå cirka två km till en plats där bilen väntade innan man fick åka till skolan. Även barn, som bodde norr om Kraksbyn drabbades av samma snålhet från socknens sida.

Hur kommunalpamparna resonerade när de utestängde de mest långväga skolbarnen från att åka med skolskjutsen hela vägen till och från skolan är minst sagt en gåta.

Trots lång skolväg, jag hade på min tid minst fem km att gå enkel väg, trivdes jag i skolan. Den genomsnälla fröken Elin fick bukt med min stamning i småskolan och den respektingivande, två meter långa Nilsson tog vid i storskolan. Hans stora intresse var flora och fauna och det utnyttjade vi elever genom att vår och höst klä katedern i allahanda växter. Han berättade snällt för oss vad varje växt kallades, t o m på latin. Ibland tog hans berättande så lång tid att det inte fanns tid för den annars obligatoriska psalmen och naggade den lika obligatoriska kristendomslektionen i kanten.

Hur det kom sig kommer jag inte ihåg, men i slutet av 1940-talet blev jag bekant med Ragnar, som jobbade på samma företag som min far, och hans fru, som kallades Kickan. Det kan ha varit det gemensamma intresset för frimärkssamlandet, som förde oss samman. Ragnar var en utmärkt förebild som filatelist. Han lärde mig hur man från grunden bygger upp en frimärkssamling, vilka frimärken, som är värdefulla, mm. Genom att få ynnesten att gå igenom gamla kuvert i olika stugor i Snäcke med omnejd fick jag ihop en imponerande samling Tyvärr bytte jag bort samlingen mot en skraltig cykel, vilket jag ångrade bittert efter några år. Eftersom jag fick veta att Ragnar och Kickan var mycket intresserade av svamplockning erbjöd jag mig att guida dem i närliggande skogar, där jag var väl bevandrad. Det blev åtskilliga turer på jakt efter kantareller, vit taggsvamp och många andra ätliga svampar.

Det var också Ragnar och Kickan, som ledde in tankarna på vidare studier, något som inte alls föresvävat mig. Jag skulle ju ägna mig åt bilar, som mina morbröder. Mina föräldrar tände dock på utbildningsidén och en vacker vårdag 1950 satt jag hos nyssnämnde Nilsson i hans bostad och bad honom skriva en ansökan om inträde i Åmåls Högre Allmänna Läroverk. Det skulle senare visa sig att fyra av mina jämnåriga kamrater – Anita, Aina, Uno och Sten – blev mina klasskompisar i Åmål.

Man kan inte beskylla Snäcke för att vara något Las Vegas. Före bygdegårdens tillkomst omkring mitten av 1940-talet fanns närmaste bio i Folkets Hus i Ryr, dit Bio-Kalle kom dragande med sin portabla filmapparat. Första filmen jag såg var ''Kan doktorn komma'', en skildring av lappmarksdoktors äventyr i fjäll och skogar i arjeplogstrakten. Mitt under filmvisningen slocknade en lampa, som var nödvändig för visningen och Bio-Kalle hade ingen reserv. Vi fick komma tillbaka påföljande vecka då en ny lampa var på plats.

Ett stående söndagsnöje sommartid var att kolla in alla nöjesglare och motoriserade båtägare, som ville byta farvatten för en dag eller så, och därför var tvungna att slussa i Snäcke om de ville upp i Ånimmen eller ner i Svanfjorden och ut i Väneren. Många familjedramer har utspelats sig i slussbassängen när vattnet antingen tappats i eller ur.

Det fanns de, som påstod, att äktenskapet prövades först när paret skulle slussa med sin båt. Men det var inte bara nöjestråfik genom kanalen. På den här tiden gick en ganska tät lastfartygstråfik upp och ned till kvartsbrott i Fröskog och massafabriken i Fengersfors. Fartygen, som trafikerade Dalslands kanal, kallades för pesar och jag är stolt över att kunna säga att min morfar en gång i tiden var skeppare på en sådan båt och att min mormor i många år var kocka.

Jag var inte bara åskådare vid slussningen. Så fort jag fick tillfälle hjälpte jag till med att stänga och öppna slussportar, att dra upp och ner luckorna i dessa portar så att vatten kom in och ut ur slussbassängen och svänga landsvägsbron och göra passagen in i slussen fri från hinder. Bron fick spettas loss från sitt södra fäste innan man gick upp på betongfundamentet och sköt iväg den över vattnet på sin svängskiva. Broöppnaren brukade sedan klamra sig fast vid bron och hänga med över till andra sidan kanalen. Bron skulle ju svängas tillbaka när båten kommit in i slussbassängen. På södra sidan fanns en vägbom som skulle sperra vägen vid broöppning men det märkliga var att på norra sidan fanns ingen sådan anordning. En cyklist kom en gång med god fart nerför den branta backe, som planade ut i bron, utan att upptäcka att bron var öppnad. Han slog sig ganska ordentligt när han for in i brons långsida.

Till nöjet får jag väl räkna den resa familjen Mattsson företog sommaren 1943 till min fars släkt i Östmark i Värmland. Han hade finskt ursprung och hans förfäder invandrade på Gustav Vasas tid till Sverige. Vi reste först med snäckefabrikens "guling" till stationen i Ånimskog och vidare med tåg och rälsbuss till Torsby. Därifrån blev det gengasbuss sista biten. På ett ställe vid en bro fick vi stanna tills ett gäng soldater hade lyft bort de spanska ryttare (ett taggtrådshinder) som blockerade vägen. Vi bodde under vistelsen i Östmark hos en faster och hennes familj. Det jag mest kommer ihåg av vistelsen där är att jag var grön av avund på en kvinnlig kusin och hennes cykeldynamo och de många kalasen vårt värmlandsbesök utlöste.

Apropå bygdegården så blev den inte bara ett uppsving för bio utan också för dans och bazarer, en slags kombination av tivoli, lotterier, dans och smörgåsförsäljning.. Bygdegården blev också en gång i veckan samlingsplats för traktens ungdomar, som samlades för att i lilla salen spela bordtennis. Den sistnämnda aktiviteten var bygdegårdens styrelse tveksam till eftersom man var rädd att lokalerna utsattes för busstreck och alltför hårt slitage. Vi fick emellertid speltillstånd efter att vi för Karl-Erik Ryhr garanterat att allt skulle gå just till väga.

Idrott var faktiskt den vanligaste fritidssysslan för det unga Snäcke med omnejd. Höll vi inte till norr om Petrus på Karlsbergs hus med allehanda friidrottsgrenar så var vi hos Herner på Aspelund och hoppade höjdhopp eller i Branddalen, där vi hade ställt iordning en fotbollsplan. Vi hade naturligtvis bildat en idrottsförening en helgdag då vi slog oss ned i snäckefabrikens matsal och valde styrelse m m. Till de mera bizarra besluten hörde att inga flickor fick bli medlemmar. Däremot valde vi en blivande Volvochef som kassör.

Med tanke på intensiteten i träningen är det konstigt att inte någon av oss blev en svensk idrottsstjärna. Att Erikstad söder om Mellerud kunde slå oss i en fotbollsmatch med 10-0 säger mindre om oss som fotbollsspelare och mer om att vi inte hade fått ihop fullt lag. Bättre gick det oftast när vi mötte Granes pojklag från Ånimskogs östra sida, särskilt på den tuviga planen i Branddalen.

Ett par pojkar i gänget var scouter och därför bestämde vi att göra en utflykt till vildmarken ett par dagar. Vi sökte oss till trakterna av Djupslund och fann ett lämpligt ställe att slå läger på söder om sjön Lilla Djup. För övernattningsbyggnader byggde vi riskojor täckta med mossa och utforskade sedan omgivningarna. Bland annat inspekterade vi ett järnringarmerat trätub, i vilket vatten leddes från Lilla Djup till ett mindre kraftverk. Morgonen därpå stack ett par av oss iväg till Charlotten och köpte mjölk till frukostgröten. Vid förmiddagens rådslag var alla överens om att det räckte med en övernattnings i naturen så vi drog hem till den sköna sängen.

Nu kanske ni tror att vi bara ägnade oss lekar och idrott, men faktum är att vi under ett jullov som tonåringar åtog oss att knuffa omkull träden i en stämpling på Valön, som namnet antyder en ö, som låg mitt emot fabriken på Annenäset. Det var handlaren Ottosson, som köpt en stämplingen på rot och ville ha den avverkad. Vi utrustade oss med svansar, yxor, klavar o dyl och begav oss roende till ön. De första dagarna hade isen inte lagt sig, men efter nyår fick vi agera isbrytare genom en tunn isskorpa. Det sågades, kvistade och mättes så det stod härliga till. Men framför allt rastades det. Varken förr eller senare har korvmackorna och termoskaffet smakat så gott som under pausar i timmerhuggningen.

I början av 1950-talet drabbades min far av en arbetsplatsolycka på sitt kvällsskift i kvarts- och kvartsitkrossen på Annenäset. Under ett försök att lossa en sten, som fastnat i krossens öppning, slant järnspettet och han ramlade ned på lösliggande plåtar, som omgav öppningen. Han hamnade olyckligt nog med huvudet mot det ena och fötterna mot det andra balanshjulet. Plåtarnas springor nöp honom hela tiden i ryggen där han låg medvetslös. Balanshjulets friktion mot stövlarna smälte delvis dessa och vållade brännskador samtidigt som det andra balanshjulet gick lös på hjässan. Som tur var lade kollegan i det andra krossverket märke till att grannens kross gick i tomme och tittade efter vad som stod på. Han stoppade omedelbart krossverket och kallade på hjälp.

Min far fördes till Vänersborgs lasarett. Inbiten snusare, som han var, var snuset det första han tänkte på när han vaknade till liv. Han bad han personalen köpa en dosa snus, men läkarna sa nej. Då bestämde sig far för att åka hem. Han friskrev läkare och annan personal från allt ansvar för utebliven vård och sa hej då. Som tur var ställde en sjukvårdskunnig grannfru upp och hjälpte mor med att vårda honom i hemmet. Efter åtskilliga månaders vård och rehabilitering planerade han återgå till arbetet.

Det blev dock inte så. En envis hosta visade sig bero på stendamslunga och tbc, sjukdomar som var vanliga bland dem, som arbetade "kvarnen på Näset". För far blev det inläggning på Kroppefjälls sanatorium i stället för återgång i arbetet.

När jag tog realexamen en torsdag i slutet av maj 1954 hade min far fått permission från Kroppefjäll och vi kramade om varandra på skolgården i Åmål. Han skulle fira med mig i hemmet i Snäcke nästa dag. Jag åt middag med mina examenskamrater i Åmål under eftermiddagen och på kvällen gav vi oss av till hemvärnsgården i Ånimskog för party och dans. Avtalat var att en av mina morbröder skulle hämta mig efter festen, men han kom aldrig. Jag hade tidigare under kvällen inbjudit examenskamraterna från Snäcke med omnejd att åka med i bilen så något snopna började vi gå i sommarnatten mot Snäcke. Det tog åtskilliga timmar för oss att med hjälp av apostlahästarna ta oss hem. Väl hemma möttes jag i köket av min mormor, som kunde berätta att det skett en olycka på torsdagskvällen (min examensdagen) och att min far var fördd till Bäckefors sjukstuga. Han hade snubblat i källartrappen på väg till toaletten och slagit i huvudet i betonggolvet så illa att han förlorade medvetandet. Min mor och den morbror, som skulle ha hämtat oss på natten, hade följt efter ambulansen till sjukstugan och vakat över far hela natten. Jag for efter lite sömn till sjukstugan, men där fanns inte stort hopp om att han skulle klara sig. Dagen därpå somnade han in 51 år gammal.

Nu stod min mor vid 39 års ålder ensam som försörjare för en familj med åtta barn. Jag beslöt mig omedelbart för att slopa alla planer på att fortsätta till gymnasiet. Jag ville ut i arbetslivet och tjäna pengar. Därav kom det sig att jag någon vecka efter det tragiska dödsfallet stod i Åmåls Tidningens sätteri anställd som typografläring med löfte om att senare få flytta till redaktionen och utbilda mig till journalist. Men det är en annan historia.

Jag skulle så här på sluttampen av min berättelse vilja utdela ett postumt nobelpris till min mor för att hon som ensam familjeförsörjare under många år gav en fin start för alla sina åtta barn. Det är tack vare hennes goda gener samtliga barn i familjen nått pensionsåldern och mer därtill den dag som i dag är. (Febr 2018) Både hon och min mormor var riktiga krutgummor, som blev 95 respektive 92 år.

Mitt tack går slutligen till alla, som hjälpt mig att minnas mina barn- och ungdomsår i Snäcke.

Bengt, 80